

УДК 343.98

В. О. Гусєва

СПОСОБИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ТЯЖКИХ ТА ОСОБЛИВО ТЯЖКИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Проаналізовано слідчу практику та наукову літературу щодо деталізації способів протидії розслідуванню тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи та шляхів їх подолання.

Забезпечення гідного і безпечного життя людини, можливість її вільної життєдіяльності, як відомо, є найважливішим інститутом сучасної правової держави. Аналізуючи перебіг розслідування багатьох кримінальних справ, у тому числі й таких, що були на розгляді у Верховному Суді України у зв'язку з поданням апеляції на суворість винесеного у справі вироку, враховуючи, що за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи Закон передбачає покарання у вигляді позбавлення волі строком від десяти років, кожен слідчий, який розслідує справи цієї категорії, повинен уявляти особисту відповідальність за якість досудового слідства під час проведення як окремих слідчих дій у справі, так і під час прийняття остаточного рішення.

Мета цієї статті полягає в аналізі загальних теоретичних і практичних аспектів протидії розслідуванню злочинів і розробці на цій основі рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення та впорядкування теоретичних положень цього напрямку в криміналістиці, а також організації практичної діяльності правоохоронних органів у виявленні та подоланні (нейтралізації) протидії розслідуванню тяжких злочинів проти життя і здоров'я особи.

У криміналістиці досі немає єдиної думки з приводу того, що ж називати протидією при розслідуванні. Довгий час термін «протидія» взагалі не згадувався, усі суперечки велися щодо однієї з форм – приховування злочину, його місця у криміналістичній характеристиці злочину, співвідношення зі способами вчинення злочину.

Щодо способів протидії розслідуванню свою точку зору виклали деякі вчені, серед яких можна назвати Р. С. Белкіна, В. О. Образцова, Т. В. Авер'янова, Г. Г. Зуйкова, А. Ф. Волобуєва, В. В. Трухачова.

Найбільш вдале, на наш погляд, визначення протидії під час розслідування можна знайти в роботах Р. С. Белкіна: «Якщо раніше під протидією розслідуванню розуміли переважно різні форми і способи приховування злочину, то тепер це поняття наповнилося більш широким змістом і може бути визначене як умисна діяльність з метою перешкоджання вирішенню завдань розслідування і в кінцевому рахунку встановленню істини у справі» [1, с. 129] (переклад наш. – В. Г.).

Також протидію розслідуванню в цілому вдало визначив В. В. Трухачов як «спосіб (форма) перешкоджання реальному або потенційному розслідуванню, що полягає в розробці та реалізації діянь, спрямованих на попередження і нейтралізацію розслідування на основі моделювання і (або) аналізу дій осіб, що його здійснюють» [2, с. 35] (переклад наш. – В. Г.).

Протидію розслідуванню можна розглядати з точки зору суб'єктивної спрямованості, яка виражена у визначенні А. Ф. Волобуєва: «Протидія розслідуванню злочину – це вибір зацікавленими особами відповідної лінії поведінки, вживання заходів, спрямованих на створення перешкод у збиранні та використанні доказів з метою ухилення від відповідальності, які відбуваються після виявлення злочину і початку його розслідування» [3, с. 42] (переклад наш. – В. Г.).

Найбільшу складність для слідчого становить початковий етап розслідування злочинів, коли в його розпорядженні є розрізнена інформація про сутність події, а особи, причетні до вчинення розслідуваного злочину, вже вживають активних заходів з приховування слідів вчиненого діяння, інсценують обстановку на місці події та фальсифікують доказову інформацію, а також використовують інші способи протидії.

Аналіз слідчої практики та наукової літератури виявив типові способи протидії розслідуванню тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи. Розглянемо їх:

- відмова підозрюваного, обвинуваченого давати показання; в окремих випадках підозрювані, обвинувачені дають свідчення, але відмовляються підписувати протокол допиту;

- приховування слідів або засобів злочину;

- знищення або трансформація слідів або засобів вчинення злочину;

- зміна місця звичайного перебування, тобто нез'явлення за місцем роботи, проживання, дозвілля, що супроводжується ухиленням від явки у правоохоронні органи; для цього способу характерні такі прийоми, як: а) виїзд у ближнє або дальнє зарубіжжя; б) проживання у знайомих або родичів; в) перебування в закинутих житлових або підсобних приміщеннях (слід зазначити, що в тому випадку, якщо тілесне ушкодження заподіяне стосовно родича, члена подружжя, знайомого, то злочинець намагається з'ясувати стан здоров'я жертви і, в основному, підтримує зв'язок із будь-ким із раніше знайомих йому осіб, що може бути використано ним у подальшому у своїх інтересах);

- знищення або пошкодження процесуальних документів або речових доказів під час проведення слідчих дій;

- висловлювання різноманітних погроз на адресу жертви злочину або близьких їй осіб з метою примусити її забрати заяву, дати неправдиві показання, відмовитися від дачі показань, від проходження судово-медичної експертизи, від заяви цивільного позову;

- висловлювання погроз на адресу свідків з метою примусити їх до дачі неправдивих показань;
- шантажування жертви злочину (або свідків) з числа родичів висловленням наміру вчинити суїцид, заподіяти собі тілесні ушкодження;
- переконання жертви, яка є родичем або членом подружжя, у доцільності забрати заяву, змінити показання, мотивуючи це тим, що у випадку його (її) засудження до позбавлення волі сім'я розпадеться, матеріальне становище погіршиться тощо;
- надання чи обіцянка жертві або близьким їй особам, а також свідкам коштів або інших матеріальних вигод за умови, якщо жертва забере заяву, вони змінять свої показання або дадуть неправдиві свідчення, жертва відмовиться від проходження судово-медичної експертизи;
- перешкоджання проходженню в приміщення для проведення слідчої дії;
- поведінка, яка дезорганізує проведення певної слідчої дії;
- відмова від проходження експертизи або надання зразків для порівняльного дослідження;
- симуляція (агравация) обвинуваченим хвороби з метою затягнути слідство;
- фальсифікація, яка на етапі постзлочинної діяльності найчастіше здійснюється у формі підміни (наприклад, підозрюваний добровільно видає як засіб вчинення злочину ніж, яким тілесне ушкодження не заподіювалося, не вказавши на справжнє знаряддя злочину).

Окремо слід зазначити, що виявлення застосування підозрюваним, обвинуваченим перерахованих вище способів протидії слідству у справі дає слідчому можливість об'єктивно оцінювати склад вчиненого злочину (об'єктивна, суб'єктивна сторони злочину) та більш детально довести вину особи у вчиненні злочину. Так, за обставин відмови підозрюваного або обвинуваченого від дачі показань слідчий може шляхом проведення слідчих дій виключити можливість обвинуваченого заявити, у рамках виконання вимог ст. 218–220 КПК України вже після ознайомлення з усіма матеріалами кримінальної справи, клопотань про допити свідків, які можуть підтвердити його алібі про непричетність до вчинення злочину. За наявності неправдивих показань, які підозрюваний або обвинувачений дає під час слідства, або коли він змінює їх, слідчий має в ході допитів та проведення слідчих дій з іншими учасниками процесу використовувати деталізацію, що допоможе довести неправдивість показань підозрюваного чи обвинуваченого. Також слідчий має належним, передбаченим Законом способом, процесуально фіксувати усі спроби підозрюваного чи обвинуваченого впливати на показання свідків, потерпілих, протидії законним вимогам працівників ОВС, судово-медичних установ. Зафіксувавши перелічені спроби підозрюваного або обвинуваченого, в тому числі

й встановивши недостовірність його показань, слідчий має можливість під час складання обвинувального висновку викласти аналіз його показань і довести об'єктивними, зафіксованими в ході слідства доказами, що неправдиві показання обвинуваченого є його лінією захисту та подані з метою ухилитися від покарання за вчинений злочин.

Винятково важливу роль у подоланні протидії розслідуванню тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи мають спеціальні знання, область застосування яких включає в себе проведення різного роду судових експертиз і досліджень, вивчення матеріалів оперативного обліку, використання у слідчій практиці під час розслідування спеціальних засобів, консультативної допомоги фахівця, обліків криміналістичної реєстрації. Усе це сприяє скороченню термінів розслідування кримінальних справ зазначеної категорії, ускладнює суб'єктам протидії «маніпуляції» з доказами, дозволяє отримувати матеріально відображену, науково обґрунтовану і криміналістично значущу інформацію, використання якої сприяє своєчасній нейтралізації протидії розслідуванню.

У криміналістичній літературі обґрунтовано висновок про те, що організувати ефективну протидію злочинному світу можливо на науковій основі з урахуванням накопиченого практичного досвіду. Одним із шляхів подолання злочинної протидії розслідування полягає в систематизації тактичних прийомів, спрямованих на розпізнавання і викриття інсценувань, що мають стосунок до розслідуваного злочину, і маніпуляцій з вербальною інформацією, спрямованих на введення слідчого в оману щодо механізму розслідуваної події [4].

Ще одним із шляхів вирішення цієї проблеми може розглядатися дистанціювання слідчого від процесу отримання добровільного зізнання, поліпшення взаємодії слідчого та оперативних працівників; якнайшвидше вирішення завдання алгоритмізації розслідування злочинів, розробка типових програм допитів, перевірки показань на місці у справах даної категорії; виключення або зведення до мінімуму необґрунтованого розголошення даних попереднього слідства; досягнення належної деталізації показань за допомогою використання низки практичних рекомендацій [5].

Проблема протидії розслідуванню тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи та виявлення шляхів її подолання набуває все більшої ваги, і її наукове вивчення має велике практичне значення для криміналістики. Вже зараз існує проблема розробки засобів, прийомів і способів подолання цієї протидії, однак існують певні складнощі у зв'язку з тим, що немає єдиної позиції між криміналістами, як практиками, так і теоретиками.

Підсумовуючи викладене, слід відзначити, що окреслені у статті способи протидії розслідуванню тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи, деякі розкриті шляхи її подолання з урахуванням загальнення результатів криміналістичних досліджень, визначення

методолого-теоретичних позицій, у подальшому можуть служити основою для формування цілісної криміналістичної моделі вирішення зазначених проблем. На основі отриманих результатів необхідно створити комплекс науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій, що дозволяють слідчому вже на початковому етапі розслідування виявляти факти протидії, встановлювати причетних осіб, нейтралізуючи наслідки цієї протидії.

Список літератури: 1. Белкин Р. С. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования / под ред. Т. В. Аверьянова и Р. С. Белкина. – М. : Новый Юрист, 1997. – 400 с. 2. Трухачев В. В. Криминалистический анализ сокрытия преступной деятельности / В. В. Трухачев. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2000. – 224 с. 3. Волобуев А. Ф. Противодействие расследованию экономических преступлений и его преодоление / А. Ф. Волобуев // Государство и право. – 2002. – № 4. – С. 42–47. 4. Осипян Р. Ш. Криминалистические аспекты преодоления противодействия расследованию преступлений как составная часть следственной деятельности : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Осипян Роберт Шабоевич. – Калининград, 2009. – 21 с. 5. Саньков В. И. Тактические ошибки следователя при получении и проверке признания в убийстве: причины, предупреждение, нейтрализация последствий : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Саньков Валерий Иванович. – Воронеж, 2003. – 24 с.

Надійшла до редколегії 10.02.2012

Проанализирована следственная практика и научная литература относительно детализации способов противодействия расследованию тяжких и особо тяжких преступлений против жизни и здоровья человека и путей их преодоления.

Analysis of investigative practices and scientific literature detailing the ways of counteraction to the investigation of serious and especially serious crimes against life and health of people and ways of overcoming it is made.

УДК 343.182

Ю. І. Кицан

Підслідність кримінальних справ: перспективи вдосконалення нормативно-правового регулювання

Досліджено актуальні питання вдосконалення нормативно-правового регулювання підслідності кримінальних справ, висловлено конкретні пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства.

Судово-правова реформа в Україні здійснюється в умовах суттєвих змін в економічному, соціальному та політичному житті держави, трансформації загальноприйнятих суспільних поглядів на

© Кицан Ю. І., 2012